

דף קנו

'אבל מתנה, אי לאו דהוה ליה הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה מתנה, אמרו רבנן תיהוי מתנתו מתנה דלעבידו להו מילי' — הרמב"ם (מכירה כט, יד) הוסיף: '... שאילו לא הגיע לו הניה גדולה — לא נתן. והוא דבר שאינו מצוי תמיד, ואמרו חכמים תתקיים מתנתו כדי שיהיו דבריו נשמעים'. וכן כתב הרשב"א בחדושו ובתשובה (ח"ב רמט): '... לא תקנו אלא במכר ולא במתנה, ומתחזי טעמא, משום דלא תקנו אלא בדבר המצוי... ולפיכך נעלו ופתחו, נעלו במצוי לתיקון, ופתחו במקום שאינו מצוי לתיקון'. מאותו טעם כתב הרשב"א (בחדושו ובשו"ת ח"ג קכא, וכן כתב הרב המגיד תלמידו — הל' מכירה כט, יג) שכל הנידון בגמרא לעיל הוא רק בקטן היורש את אביו, אבל שאר מורישים, כיון שפחות מצויים — לא תקנו, ומכירתו מכירה. ואין כן דעת הרמב"ם ועוד ראשונים.

'בודקין לקדושין לגרושין...' — כבר הובאו לעיל דברי הרא"ש בתשובה (לג, ה) אודות בדיקת סימנים, שאם הגיע לכלל שנים ונבדק ונמצאו לו סימנים — הרי הוא גדול למפרע, מבין י"ג. והוכיח זאת גם מכאן, שאם ננקוט שהסימנים אינם מוכיחים למפרע אלא חוששין שמא צמחו עתה, מה תועלת בבדיקה זו, הלא בין אם נמצאו סימנים בין אם לא נמצאו, נשאר ספק, שמא צמחו רק עתה או שמא היו בעבר — אלא ודאי כל שנמצאו עתה הרי הוא גדול למפרע וקידושו קידושין ודאיים (וכן פרוש בתוס' ובתורתך כאן).

והחולקים (ע' לעיל) — אפשר שיפרשו הבדיקה שבכאן בבדיקה שקודם הקידושין (ע' בשו"ת הרא"ש שם שהביא לפרש כן מר"י). או אפשר שנמצאו לאחר הקדושין בסמוך, בענין שא"א שצמחו ברגעא חדא (כסברא דלעיל).

'ע"ב) זאמרה תנו כבינתי לבתי' — הרשב"א (בשו"ת, ח"ד ריג) גרס 'ואמרה כבינתי לבתי' ללא 'תנו' (או 'תנתן'), והוכיח מכאן על כל כיוצא בזה, שאף שלא אמר במפורש שהוא נותן — יש ללכת אחר דעתו, שודאי על דעת מתנה אמר כן. אלא אם אמר בלשון גרוע ממש, שמשמעו הפכי. ואולם יש אומרים ששכיב מרע שאמר 'כך וכך לפלוני' [ללא אמירת 'תנו' וללא הזכרת 'נכסי ל...'] אין זו לשון מתנה (ע' שו"ת מהרי"ק צד ד"ה ואשר כתבת באגרתך. והובא ברמ"א רנג, ב ע"ש. ויש להעיר שמדברי ריב"ם בתוס' קמט. ד"ה דקא) משמע שמועיל. וצ"ע).

'מעשה במרוני...' — כמו 'מעלות בית מרון' (ראש השנה יח — לגרסא שלפנינו). ובמקרא מופיע 'שמרון' 'מראון'. ואולי גם 'מי מרום' (שם יא) על שם אותו מקום, ומ' וג' מתחלפות. [ובקדושין הגרסה 'במדוני'. וערש"י שם] (רש"י).

[יצוין עוד ש'מעלות בית מרון' מוזכרות גם בעירובין כב: וכן בירושלמי בשביעית דף כו מוזכר 'מרון'. עוד מוזכר בירושלמי תענית דף כד. 'מירון'. וכן בשהש"ר ח].

'קונין קנין משכיב מרע בשבת... שמא תטרוף דעתו עליו' — יש ללמוד מכאן על חולה שבקש בשבת או ביום טוב שיתפללו עבורו, הגם שאין לו סכנת חיים מיידית — מותר להתפלל עליו, מחשש טירוף הדעת (עפ"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"א קה).

'... ולא לחוש לדברי ר' אליעזר, אלא...' — מכאן [ומעוד מקומות] הוכיחו בעלי התוס' (בעירובין עא. ובכ"מ; רא"ש כאן), שהתירו לעשות קנין בשכיב מרע גם כאשר הקנין מועיל, שבלעדיו לא היה קונה, שהרי משמע שיותר פשוט היה שעושים קנין אליבא דר' אלעזר, הגם שלשיטתו אין מתנת שכיב מרע אלא בקנין.

ולדעת הרשב"ם והתוס' אפילו במקצת נכסים קונים ממנו בשבת, שגם בזה שייך טעם של 'טירוף הדעת'. והרא"ש חולק וסובר שאין שייך טעם זה אלא כשנותן כל נכסיו. ויש חולקים וסוברים שלא התירו אלא כשהקנין מיותר ואינו מועיל כלום, אך אם למשל מקנה שיחול בכל אופן, גם אם יעמוד מחליו — אסור לעשות כן (וכך משמעות סתימת לשון השו"ע — חו"מ רנד).

'רבי אליעזר אומר: בשבת דבריו קיימין...' — לפירוש התוס' יש כאן שלש שיטות: לר' אלעזר [בן שמוע], לעולם צריך קנין; לר' יהושע [וחכמים], לעולם אין צריך; ולר' אליעזר [בן הורקנוס] — יש חילוק בין שבת לחול.

ואולם הר"ד בתוספותיו כתב שדחוק לומר כן, וגרס בשתי המשניות 'רבי אליעזר' — ולשיטה זו אין שום דעה החולקת מכל וכל על הכלל 'דברי שכיב-מרע ככתובין וכמסורין', אלא נחלק ר' אליעזר לומר שתקנו כן רק בחול (לר"מ) או רק בשבת (לר' יהודה).

'זכין לקטן ואין זכין לגדול... זכין לגדול ואין זכין לקטן' — משמע לכאורה שקטן אינו יכול לזכות דברים שנותנים לו [שלכן הוצרכו לתקן לו זכיה ע"י אחר, לדעת תנא דמתניתין], ואף על פי שמכמה מקומות מוכח שלקטן יש זכיה מן התורה כאשר דעת אחרת מקנה לו (ע' גטין סד-סה; תוס' שם לט. ד"ה קטנים; סנהדרין סח: ד"ה קטן, ועוד) — יש לומר שכאן מדובר בקטן ביותר שאין לו דעת לקנות. עוד יש לומר שזה שקטן זוכה לעצמו כשיש דעת אחרת מקנה — דוקא במטלטלין שהגיעו לידו, ולא בשאר הקנאות כגון קנין חליפין או שטר, וכן לא בקרקעות (עפ"י תוס' ור"ן — גטין סה.).

דף קנז

'ואין זכין לקטן' — על זכיה בקטן וזכיה מטעם שליחות' — ע' במובא בקדושין מב ובב"מ עא.

'מצוה על היתומים לפרוע חובת אביהן' — שיטת רשב"ם, רי"ד, בעל התרומות (מג), הראב"ד ועוד, שאפילו לא כתב 'דאקנה' — חייבים היורשים לפרוע חובות אביהם מנכסים שהוריש להם, שהבן כרעיה דאבוה הוא, וכאילו האב עצמו קיים והנכסים ברשותו, שחייב לפרוע (וכן סתם בשו"ע — קז, א. וכן פסק הש"ך קיא סקי"ד. ועסמ"ע שם; חזו"א ב"ק טו, ה לד.).

ומדברי הפוסקים משמע שאין חילוק בין בנים היורשים את אביהם, שמצויים בכבודו, ובין שאר יורשים. והטעם, כיון שהם יורשים ממונו חייבים לפרוע חובותיו. ואולם בשיטמ"ק כאן בשם הרא"ש מובא שרק הבן חייב, אבל שאר יורשים הרי הם כלקוחות ואינם חייבים אלא בשכתב 'דאקני' (עפ"י חזו"א ב"ק טו, ו. ואעפ"י ששנינו במשנה גם נפל הבית על שאר מורישיו מלבד אביו — צריך להעמיד אופן זה בשכתב 'דאקני' ואעפ"י כ' אין ראייה למכירה, דירשים שאני).

הרשב"א כתב שמדובר רק בשאינו יודע במשא ומתן [שאינו מכירתו מכירה אפילו בנכסים שקנה], אבל ביודע — עדותו אפילו פחות מכן עשרים].
ב. מלשון הגמרא 'הלכתא כמר זוטרא' משמע לכאורה שחולק על רב הונא ברדר"י, שלדבריו אפילו בקרקעות עדותו עדות. וכן מורה פשוטות לשון רשב"ם. [וק"ק מלשון מר זוטרא 'לא אמר' שנראה שאינו בא לחלוק. ושמא י"ל שבאמת אין מחלוקת (ולשון 'הלכתא' אינה מורה בהכרח על מחלוקת, כמוש"כ ראשונים בכ"מ. וכמו 'הלכתא כרב גידל בר מנשיא' ולא מצינו מי שחלק), ומש"כ רשב"ם שכשר אף לעדות קרקע היינו רק בשאר עדויות ולא לענין שומא, שבו מודה למר זוטרא שאין עדותו עדות. ולפי"ז אין מחלוקת לדינא בין הרשב"ם לתוס'].

רסג. א. מי שלא הביא סימני גדלות בגופו, עד אימתי דינו כקטן?

ב. לאלו הלכות בודקים את הגדול בשנים, לודא שהביא סימני גדלות בגופו?

א. בן עשרים שלא הביא שתי שערות — יביאו ראייה שהוא בן עשרים, והוא הסריס. כלומר מחזיקים אותו בגדול. אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: והוא שנוולדו בו סימני סריס. אבל לא נולדו בו, אינו בחזקת גדול עד רוב שנותיו (— בן שלשים ושש. רשב"ם), שפעמים מחמת כחש או שומן אין בו שערות.

ב. אמר רב נחמן אמר שמואל, וכן פסקו להלכה: בודקים (הבאת סימנים) לקדושין ולגרושין (— באיש. ודין קטנה המקבלת קידושה — ע' בקדושין מד. ולענין גט — ע' בגטין סד-סה) ולחליצה [ביבם וביבמה — להוציא מרבי יוסי שאמר בין גדולה ובין קטנה חולצת, שאיש כתוב בפרשה ולא 'אשה'] ולמיאונין [להוציא מרבי יהודה שאמר עד שירבה השחור, ואין די בשתי שערות].
בכל אלו (וכיוצא בהם) אין סומכים להקל בשל תורה להחזיקם כגדולים—ודאי עד שבדקנום. וכגון בקדושין, אין מבטלים קידושי שני שקידשה אחריו אם לא בדקנו למקדש הראשון וראינו שהביא סימנים (רשב"ם ותוס').

א. בדקנום ולא מצאנו סימנים — הרי הם עומדים בספקא דאוריתא, שמא הביאו סימנים ונשרו. [ולענין גירושין — ודאי מותרת, שהרי אם בעלה קטן, גם קידושיו אינם קידושין. ואולם נפקא מינה ליבם שקונה מדאוריתא מהיותו בן תשע שנים].
ולענין מיאון, אם בדקנו ולא מצאנו סימנים — יכולה למאן, ואין חוששים שמא היו ונשרו, כל שלא בעל משהגיע לכלל שנותיה (עפ"י תוס' ועוד. וכן הדין לשאר הלכות דרבנן, אין חוששים שמא נשרו. תורי"ד).

פחות מבת שש אינה צריכה מיאון כלל. מבת שש ועד עשר — תלוי ביפי דעתה (ע' אה"ע קנה, ב).

ב. התוס' נסתפקו האם רבי יהודה המצריך שירבה השחור על הלבן, חולק אף בשאר הלכות או שמא רק לענין מיאון ועחזו"א אה"ע קיג, ד.

דף קנו

רסד. האם מותר לקיים קוצים בכרם או אסור משום כלאים?

המקיים קוצים בכרם; רבי אלעזר (בצל"ל. תוס') אומר: קדש [והמקיימם — רשע הוא, שאף המקיים עומד באיסור 'לאו' כזורע, כבריש מועד קטן]. וחכמים אומרים: לא קדש אלא דבר שכמוהו מקיימים. וטעמו של רבי אלעזר פירש רבי חנינא, שכן בערב מקיימים קוצים בשדות לגמליהם. (וחכמים הולכים אחר רובא דעלמא שאינם מקיימים קוצים לגמליהם. רשב"ם).

דפים קנו — קנז

רסה. א. דברי שכיב מרע ללא קנין — האם הם ככתובים וכמסורים; בשבת ובחול?

ב. האם מותר לקנות קנין משכיב מרע בשבת?

ג. האם אפשר לזכות ממון לאדם על ידי אחר; לגדול ולקטן?

א. לחכמים, דברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין. (תקנת חכמים היא, כדי שלא תטרף דעתו עליו — כדלעיל קמזו). רבי אלעזר (בן שמוע. תוס') אומר: אחד בריא ואחד מסוכן צריך קנין. נכסים שיש להם אחריות נקנים בכסף בשטר ובחזקה. ושאיין להם אחריות — במשיכה.

רשב"ם צדד על פי סוגית הגמרא לעיל (קנא:), שאפילו מצוה מחמת מיתה צריך קנין לרבי אלעזר (וערש"ל ורש"ש).

לדברי רבי יהודה (וסתם מתניתין), רבי אליעזר (בן הורקנוס) אומר: בשבת — דבריו קיימים (בלא קנין וכתובה. רשב"ם), מפני שאין יכול (לקנות ו)לכתוב. אבל לא בחול. ולדברי רבי מאיר אמר רבי אליעזר: בחול דבריו קיימים מפני שיכול לכתוב (וכיון שראוי לכתובה לכך אינה מעכבת), אבל לא בשבת. רבי יהושע אומר: בין בחול בין בשבת.

א. הלכה כרבי יהושע.

ב. לדעת הר"ד [דלא כהתוס'] אין כאן שתי שיטות, רבי אלעזר ורבי אליעזר, אלא שיטה אחת של רבי אליעזר, המחלקת בין שבת לחול.

ב. אמר רבי לוי: קונים קנין משכיב מרע אפילו בשבת, ואעפ"י שאין צריך קנין (כחכמים ודלא כרבי אלעזר) — כדי שלא תטרף דעתו עליו.

א. לדברי רשב"ם ותוס', אין חילוק בין נותן כל נכסיו או מקצתם, ואפילו אינו מצוה מחמת מיתה — התירו בשכיב מרע לעשות קנין בשבת. ולדעת הרא"ש מותר רק כאשר מחלק כל נכסיו [ומותר אפילו באופן שהקנין מועיל, כגון שאומר בפירוש שלא יחזור בו אם יעמוד], אבל במקצת — אין שייך הטעם של טירוף הדעת.

ויש סוברים שלא התירו אלא במקום שאין הקנין מעלה ומוריד, שהרי דבריו תקפים גם ללא קנין, אבל כשהקנין נצרך, כגון שנותן כל נכסיו ומפרש אם יעמוד לא יחזור — אסור לקנות בשבת.

ב. נראה לכאורה שגם לרבי אליעזר שאמר 'בשבת דבריו קיימין מפני שאין יכול לכתוב', התירו לקנות משכיב מרע בשבת. [ואין יכול לכתוב/ אם הכוונה אף לקנין ללא כתיבה, פירושו אין יכול ללא ההתר המיוחד]. ואמנם תקנו שיעילו דבריו ללא קנין, אבל אם רוצה בדוקא לקנות, התירו כדי להפיס דעתו.

ג. התיר רבנו שמחה לשכור רץ בשבת לשלוח אחר אוהבו, שמא תטרף דעתו עליו (מובא בהג"א).